

cap. 2, nam alius honor debetur patri, alius principi, alius praeceptor, alius sapienti, vel eruditio etc.

Tertia est excellentia quedam media inter divinam et humanam, qualis est gratia et gloria Sanctorum; ista enim sunt dona supernaturalia, et excellentissima, et huic excellentie respondet tercia species cultus, quam Theologi vocant dulia. Et quia inter sanctas creaturas humanitas Christi, si seorsim considereret, singulariter excellit propter unionem ad Verbum; et similiter B. Virgo, ut mater filii Dei ita prestat alia Sanctis, ut dici possit Domina et Regina nostra, quod alii Sanctis non convenit, nisi admodum imperfekte; ideo Theologi hanc tertiam speciem, quam vocant duliam, dividunt in duliam proprie dictam, et hyperduliam, tribuentes illam Sanctis caeteris, istam soli humanitati Christi, et matris eius.

Tertio observandum est, has tres adorationis species non esse univocas, sed analogas, ut enim excellentia non dicunt univoce de excellentia Dei, et creaturarum, ita cultus debitus ob excellentiam, non potest dici univoce de cultu Dei, et creaturarum.

Notandum quoque est quarto has ipsas species adorationis, quantum ad actus interiorios, optime distinguui. Nam prima species, id est, latraria, est quedam summa voluntatis prostratio, et inclinatio cum apprehensione Dei, ut primi principi, et ultimi finis, atque adeo summi boni, qualis adoratio soli Deo convenit.

Secunda species, id est, cultus civilis, est longe minor inclinatio voluntatis, cum apprehensione certa humanae excellentiae.

Tertia species, est media quedam inclinatio voluntatis cum apprehensione excellentiae plus quam humanae, et minus, quam divina. At quantum ad actus exteriorios, non est facile species adorationum distinguere; nam omnes fere actus exteriorios communes sunt omni adoratio, excepto sacrificio, et quae ad illud referuntur, templis, altaribus, et sacerdotibus. Voluit enim Deus hunc cultum sacrificii sibi soli exhiberi, ut Augustinus docet, lib. X civitatis Dei, c. 4, et Theodoreus lib. VIII ad Graecos, qui est de Martyribus, et patet ex illo, Exod. XXII: *Qui sacrificat Diis, eradicabitur, preterquam Domino soli* (1). Ex aliis actibus exterioribus,

qui sunt communes cultui Dei et cultui creaturæ, non potest evidenter colligi, an aliquis cultum Deo debitum tribuat creaturis, nec ne; nam Abraham eodem actu incurvatio usque ad terram adoravit Deum, Genes. XVII, et Angelos, Genes. XVIII, et homines, Genes. XXIII.

Quinto observandum, latraria interdum sumi pro ipso actu, quo colitur Deus; interdum pro habitu, quo homo redditur promptus ad calendrum Deum. Hunc autem habitum esse virtutem quamdam specialem et, moralē, B. Thomas docet, in lib. III. sentent. dist. IX, quæst. 1. neque obstat quod B. Augustinus in Enchirid. 3. cap. et XII Trinit. cap. 14, dicat, Dei cultum consistere in fide, spe, et charitate; ubi videtur velle, latraria esse generalem virtutem conflatam ex tribus Theologis. Nam sicut charitas, et prudentia sunt virtutes speciales, quia habent speciale objectum, et tamen simul sunt aliquo modo generales, quia dirigunt, aut ordinant actus omnium virtutum: ita latraria virtus est specialis propter speciale objectum sum, id est, honorem divinum; et tamen simul est generalis, quia utitur ad honordum Deum actibus omnium virtutum, et præcipue fidei, spei, et charitatis; nam summus honor Deo defertur, cum per fidem protestamus eum esse primam veritatem; per spem esse potentissimum; per charitatem esse optimum. Itaque ipsius actus fidei objectum, est Deus: actus autem ipse fidei est objectum religionis: et ideo fides est virtus Theologica, quia circa Deum versatur. Religio non est virtus Theologica, quia versatur circa creaturam; actus enim fidei non est Deus, sed quid creatum. Idem dici de spe, et charitate potest; objectum enim eorum est Deus, actus vero ipsarum ad objectum religionis pertinere possunt.

Sexto observandum, quantum ad nomina, in lingua Hebreorum nullum esse nomen quo proprio designetur cultus solius Dei, sed omnia esse communia, et idem nomen nunc tribui cultui creature, nunc negari, prout nimis alter atque alter accipitur. Nam quod Graeci verterunt Deuteron. VI. ἡρῷ παῖς λατρεύει, illi soli servies, in Hebreo est γένεται τὸν τῆς λατρείας verbum autem בְּנֵי tam est commune Hebreis, quam Latinis, servire. Similiter Exod. XX: *Non adorabis ea, quod Graeci vertunt וְעַבְדִוּ, in Hebreo est תָּהֲרֹתָה*

(1) Exod. XXII, 20.

et ponitur in omnibus locis supra citatis, Genes. XVII, XVIII et XXIII. et alibi ubique dicuntur vel homines, vel Angeloi, vel Deus adorari. In lingua Latina similiter non habemus ullum vocabulum, quod solum dicatur de cultu Dei, ut Augustinus notavit, lib. X civit. Dei, cap. 1, et hinc est quod Patres vocabula adoracionis, et religionis nunc concedunt creaturis, nunc negant, prout variè accipiuntur.

B. Hieronymus in epist. ad Riparium contra Vigiliantium dicit, nec Martyrum reliquias, nec Angelos, nec aliquid creatum colli posse, vel adorari. Et tamen ipse in Epiphilio Pauli in fine dicit: « Vale o Paula, et cultore tuum orationibus juva. » Et lib. II Apologie contra Ruffinum dicit: « Veni Bethlehem, praeseppe Domini, et inueniabula adorari. » Sic etiam Augustinus lib. de vera relig. cap. 53. dicit, religionis cultum nec Angelis, nec sanctis hominibus jam defunctionis deberi, sed soli Deo; et tamen lib. XX. contra Faustum, cap. 21. dicit: « Memorias Martyrum populus Christianus religiosa solennitate concelebrat. »

Itaque aliquando accipiebant nomen religionis et adoracionis, ut convenient principalia analogia, id est, virtuti illi speciali, quæ habet pro objecto cultum Dei, et qua distinguitur specie ab ea virtute, quia colimus Sanctos: aliquando vero accipiebant largius pro omni illa virtute quia colimus vel Deum, vel Dei amicos, aliasque res sacras, et distinguitur a cultu politico, et mere humano. In lingua Graeca una vox est propria cultui Dei; nempe θεοπίστια, quæ non multum est in uso. Præter istam vocem sunt alia quatuor θεοπίστια pietas, θεοπίστια religio, et λατρεία, et λατρεύει, sed nullum horum est, quod non interdum attribuatur etiam creaturis.

Sed quamvis ista vocabula non sint proprium divino cultui, secundum primam ipsorum vocabularum institutionem, tamen Schola Theologorum non sine causa excoigitavit illam distinctionem de latraria et dulia. Nam cum in re inventiar manifesta distinctio, inter cultum Dei et Sanctorum; oportebat etiam ad vitandam equivocationem inventire distinctia vocabula: optimæ autem erant ista. Primo, quia Scriptores sacri vocem λατρεία numquam usurpat, nisi pro cultu solius Dei, ut patet ex toto novo Testamento: vocem autem δουλεία usurpat pro omni servitute, tam Dei, quam hominum. Neque obstat, quod in versione Graeca Levitici habet-

Asseritur argumentis sententia Catholica.

Superest jam, ut probemus cultum aliquem minorem divino, et majorem civili

et mere humano, sacris rebus, S. Angelis, et hominibus deberi.

Primum argumentum sumitur ex illo Psalm. XCVII : *Adorate scabellum pedum ejus, quoniam sanctum est*; ubi ad litteram per scabellum pedum Domini, intelligitur arcus Testamenti. Nam I. Paralipomenon XXVIII. dicit Salomon : *Paravi domum, ubi requiesceret arcus Domini, et scabellum pedum Dei nostri*. Nec sine causa dicebatur arca scabellum pedum Domini; nam supra arcum erat propitiatorium quasi sedes Dei, qua tenebatur manibus duorum Cherubim, de qua dicitur in principio hujus Psalm. : *Qui sedes super Cherubim, moveatur terra etc.* Idem habetur Psalm. CXXXI, in illis verbis : *Introibimus in tabernaculum ejus, adorabimus in loco, ubi steterunt pedes ejus; nam in Hebreo est : Adorabimus scabellum pedum ejus*. Et quod loquatur de arca patet, quia praeedit : *Introibimus in tabernaculum ejus. Et statim etiam sequitur : Surge, Domine, in requiem tuam, tu et area sanctificationis tuae*. Et hoc idem clarius colligitur ex lib. II. Reg. cap. VI : *Arcam, inquit, super quam invocatum est nomen Domini, sedentis in Cherubim super eam* (1).

Jam vero quod in his locis praecipiatur aliquis cultus, patet ex verbo, *adorare*, quod etiam Hebraice est proprium verbum adorationis קדשׁ. Quod autem arca sit creatura nulli dubium esse potest. Quod demique iste cultus non sit civilis, sed religiosus, patet ex ratione Davidis : *Quoniam, inquit, sanctum est*, hoc videlicet scabellum. Cultus enim civilis debetur rebus propter civilem et humanam excellentiam, at arca dicunt adoranda, non propter civilem excellentiam, sed quia sacra et sancta est, cum sit scabellum pedum Dei.

Bucerus et Calvinus in hunc locum Psalmi, respondent, hic nomine scabelli intelligi templum, et praecepi, non ut adoretur templo, sed ut adoretur Deus in templo, et probant duplice. Primo ex verbo Hebreo קדשׁ ad scabellum. Secundo ex illo, quoniam sanctus est, nam Hebreum קדשׁ est ambiguum, sed Graecus exposuit vertens קדשׁ, non קדשׁ.

Respondeo, nomine scabelli necessario intelligi arcum, ut supra ostendimus; et proinde ruit expositio hereticorum; non enim arca est locus, in quem possent Iudei

intrare ad adorandum Deum. Deinde etiam si scabellum esset templum, adhuc argumentum nostrum vigeret, quia non sit David, adorate in scabello, sed adorate scabellum; et probatur. Primo, quia veritatem Chaldaeum. *Incurvate vos templo*. Item LXX, et Hieronymus : *Adorate scabellum*, verterunt.

Secundo, quia in Scriptura fere ubique quia habemus, adorari aliquem, constituitur cum 5, ut Genes. XXIII : *Adoravit Abraham populum terrae*, id est, filios Cheth : *הַר תְּמִימָן וְאֶתְנָחָן וְאֶתְנָחָן וְאֶתְנָחָן*.

Tertio, quia etiam si verteretur ad templo, adhuc idem significaretur; nam verbum Hebreum significat : *Incurvate vos ad illam rem*.

Quarto, quia Hieronymus in epist. ad Marcellam, ut migret in Bethlehem, testatur, ipsam arcum coli solitam : *Venerabantur, inquit, quondam Iudei sancta Sanctorum, quia ibi erant Cherubim et propitiatorium, et arca Testamenti etc.* et hoc idem ex aliis Scripturis patet. Josue III. I. Reg. VI, II. Reg. VI, Hebr. IX, nam Josue III. iubentur in itinere nunquam accedere prope arcam ad spatium duorum milium cubitorum, I. Regum VI. Bethsmita quia arcum viderunt sine debita reverentia, occisi sunt, a Deo ad 50000 hominum. II. Reg. VI. Oza similiter interfectus a Domino est, cum arcum tetigisset, quod ei non liebat, sed solli Sacerdotibus. Denique propter honorem arcae nemo poterat ingredi sancta Sanctorum, ubi illa erat, nisi summus Pontifex semel in anno, ut Paulus docet, Hebr. IX. At certa arca creatura erat, et iste honor illi exhibitus non ex urbanitate, sed ex religione aliqua procedebat.

Ad illud : *Quoniam sanctum est*; fateor non male verti : *Quoniam sanctus est*; ut LXX, et Hieronymus verterunt. Sed hoc nihil ad rem. Nam sive dicatur scabellum adorandum, quia sanctum est, sive quia est Dei sancti, semper affertur causa religiosae adorationis.

Secundo, probatur ex adoratione exhibita Angelis ab hominibus pii et prudentibus. Nam. Gen. XVIII. Abraham prous in terram adoravit Angelum. Et similiter fecit Lot, Gen. XIX. Sed quia posset responderi, tam Abramum, quam Lot non cognovisse Angelos, sed homines potuisse initio, cum eos adoraverunt, et civiliter tantum ado-

rasse, proferamus loca clariora. Num XXII. Aperuit Dominus oculos Balaam, et vidit Angelum stantem in via evaginato gladio, adoravitque eum prous in terram (1). Hic certe non prius adoravit, quam Angelum agnoverit. Angelis autem ridiculum est dicere, debetem cirem honorem. Item Josue V. cum vidiisset Josue virum stantem evaginato gladio, dixit : *Noster es, an adversariorum?* Ille, *Nequaquam*, inquit, sed *Principes sum exercitus Domini. Continuo eccecius Josue prous in terram, et adoravit* (2). Hinc aperie videmus adoracionem illam medianam, quam querimus; nam quod Josue non putaverit illum, quem adorabat, esse Deum, patet, quia Angelus dixerat, se esse dei ministrum. Quod etiam non adoraverit civiliter, sed religiose, patet, quia non prius adoravit, quam intellexit esse Angelum Dei legatum. Quod demique non male fecerit adorando, patet, quia Angelus non solum non prohibuit eum ab adoratione, sed etiam jussit adhuc maiorem honorem sibi exhiberi, dicens : *Solve calceamenta pedum tuorum; locus enim in quo stas, sanctus est*. Non erat autem sanctus locus ille, nisi ob Angeli presentiam; non enim erat tunc Josue in loco sacro, sed in campestribus Hiericho.

Terzio, probatur ex adoratione Sanctorum in Scripturis, I. Reg. XXVIII. Saul adorat animalam Samuels sibi apparentem. Certum autem est, non convenire civilem honorem animalibus defunctorum. Neque dici potest, in hoc errasse Saulem, quandoquidem nec ipse Samuel, nec Scriptura Saulem reprehendit. Item III. Reg. XVIII. Abdias vir sanctus adorat Eliam prous in terram : neque possumus dicere hunc civilem cultum fuisse. Nam quantum ad humanam excellentiam, major erat Abdias, quam Elias; iste enim privatus homo erat, illus autem unus ex Principibus regni. Adoravit ergo eum ut Prophetam, ac Dei hominem singulari sanctitate excellentem. Item IV. Reg. II. filii Prophetarum cum audissent spiritum Elias requieuisse super Eliseum, accedentes adoraverunt eum prout in terram.

Demique Dan. II. Nabuchodonosor adorat Danielum, Quis autem dicere, aut credere a Rege summo adoratum civilter unum ex captivis, qualis erat Daniel? Adoravit ergo eum religiose, ut hominem Deo plenum, neque per errorem adoravit, Deum illum existimans, nam adorans ait : *Vere Deus vester Deus Deorum est, et Dominus Regum, et revelans mysteria, quoniam tu potuisti aperire hoc Sacramentum* (3). Quod etiam fecisse Alexandrum Regem Pontifici Jaddo, scribit Josephus lib. XI. cap. 8. antiquitatum.

Neque obstat, quod Nabuchodonosor Danieli jussit offerri sacrificium; nam non loquitur Scriptura de sacrificio, quod soli debetur Deo. Sacrificium enim Deo proprium est immolatio animalium, quod vocat Hebrewae נְבָרֵךְ do quo dicitur Exod. XXIII : *Immolaens Dñs, eradicabitur, preterquam Domino soli* (4). Ibi enim est Hebraicum נְבָרֵךְ. Nabuchodonosor autem obtulit Danieli non נְבָרֵךְ, sed רְבָרֵךְ et פְּרָנֵךְ, hoc est, munera; et odores, quorum utrumque tam Deo, quam homini offerri solet. Nam I. Reg. X. ubi legitur quosdam ex Israelitis non voluisse agnoscere Saulem Regem, nec ei munera attulisse, pro munere est פְּרָנֵךְ. Porro suaves odores nos etiam in ipsa Ecclesia offerimus imaginibus et reliquis, cum tamen asservamus sacrificium non deberi nisi soli Deo. Imo Dionysius cap. 3. part. 2. Eccles. Hierarch. dicit, Pontifice in sacris mysteriis, ubi adoleri cepit intensus, primum suffire aram, deinde totius Ecclesiae ambitum, quod etiam nunc fieri videamus. Si hoc non placet, dicamus cum Hieronymo et Theodoreto, Nabuchodonosor sacrificium obtulisse Danieli, id est, Deo Daniels.

Argumentum quartum sumitur ex confessione Patrum, qui a temporibus Apostolorum, usque ad nostra tempora floruerunt. Justinus in II. Apolog. pag. 2. loquens nomine omnium Christianorum, et fidem totius Ecclesiae explicans : « Sed, inquit, et illum (Deum Patrem) et ejus Filium qui venit, nosque hec docuit, et aliorum sequentium, similiisque honorum Angelorum exercitum, et spiritum propheticum colimus, atque adoramus, verboque et re seu veritate veneramus, idque omnibus qui discere volunt, ut docti institutique sumus, copiose tradimus. »

Origenes hom. 3. in diverso : « Horum, inquit, memoria semper, ut dignum est, in Ecclesia celebratur. »

Eusebius lib. XIII. praepar. Evang. cap. 7 : « Nos, inquit, quotidie id facitamus; nam vere pietatis milites, ut Dei amicissimos honoramus. » Idem Eusebius lib. IV. hist.

(1) Psal. XCVIII, 5 et 1; I. Paralip. XXVIII, 2; Psal. CXXXI, 7 et seq.; II. Reg. VI, 2.

(1) Num. XXII. 31. — (2) Jos. V, 13, 14 et 16. — (3) Dan. II, 47. — (4) Exod. XXII, 20.

cap. 15. refert ex epistola Ecclesie Smyrenium de martyrio S. Polycarpi, quod cum Gentiles metuerent, ne Christiani, relieti Christo, Polycarpum adorarent, veteres illi Christiani dicebant, se non posse ullo modo Martyres pro Christo colere, sed tamen eos diligere et venerari, quod fidem integre Magistro et Domino servaverint.

Athanasius in lib. de virginitate, circa finem : « Si homo justus aedes tuas, inquit, intraverit, cum timore et tremore occursus illi, adorabis humi ad pedes illius. » At ut ostendat se loqui de religiosa adoratione : « Non enim, inquit, cum, sed Deum adorabis, qui illum mittit, Dominus enim ait, qui recipit justum, me recipit. » Ubi nota, adorari Deum in justis, non quod adoratio non terminetur ad hominem justum, sed quia ratio, cur justus adoretur, est Deus. Quemadmodum qui recipit justum hospitio, eique eleemosynam facit, Christum recipere, et Christo eleemosynam facere dicitur, quia fit propter Christum, et Christus ita accipit, ac si fieret sibi.

Basilius oratione in sanctum Mamantem : « Ecclesia, inquit, per hoc, quod eos honorat, qui præcesserunt, presentes impellit. » Et orat in quadraginta Martyres : « Honor, inquit, quem bonus conservis exhibemus, benevolentia ergo communem dominum significationem de se præbet. »

Gregorius Nazianzenus oratione in Machabæos, initio conqueritur, quod sanctos Machabæos non omnes ubique colant, sicut martyrum ipsum meretur. Et orat. I. in Julianum, non procul ab initio, loquens de quodam honore, impenso a Juliano Apostata cuidam Martyri, quem Martyr ille mirabilis signo recusavit : « O insignem, inquit, Martyrum inter se Charitatem, honorem illius, qui milios Martyres contemptui habiturus erat, recusarunt. » Et paulo ante dixerat, honorem Martyrum esse perspicua notam amoris in Christum.

Gregorius Nyssenius oratione in Theodorum Martyrem, ubi multa dixit de cultu, qui sanctis Martyribus ab Ecclesia exhibetur, ait : « Cui Regum talis honor habetur? Quis ex iis, qui supra modum inter homines excellevis sunt, tali memoria celebratur? Quis Imperatorum adeo decantatus, et fama celebratus est, ut hic miles pauper, modo conscriptus Tyro, quem Paulus armavit, quem Angeli unixerunt, quem Christus coronavit? »

Epiphanius hæres. 79, ubi refellit eorum errorem, qui Marie tamquam Deæ sacrificium offerebant, metuens, ne ista occasione nullus honor B. Mariæ deferretur, ut nunc hæretici faciunt, sepiissime repetit illa verba : « Sit in honore Maria, Dominus adoretur. »

Joannes Chrysostomus homil. de sanctis Juventino et Maximo : « Non aliter prisos, inquit, aliter recentiores collis Santos, sed eadem alacritate omnes. » Et infra : « Et Martyres, inquit, quos hodie colimus, aderant. » Et infra : « Idecirco sepe eosin visamus, tumulos adoramus etc. »

Cyrillus Alexandrinus lib. VI. in Julianum, ultra medium : « Nos, inquit, non Deos factos esse diximus sanctos Martyres, sed omni honore dignari consuevimus. »

Theodoreus lib. VIII ad Grecos : « Suos, inquit, mortuos Dominus Deus noster in templo pro Diis vestris induxit, aliis quidem cassos gloria; vanosque reddidit, suis autem Martyribus honorem illorum dedit, etc. » Ubi notandum est, honorem Deorum traditum Martyribus; quia ubi colebantur Dii, nunc coluntur Martyres, non autem quod eodem modo coluntur. Subdit enim Theodoreus : « Atqui nos, o Graeci homines, nec hostias Martyribus, nec libamina ultra deferimus, sed ut sanctos homines, Dei que amicissimos honoramus. »

Denique Joannes Damascenus de fide Orthodoxa, lib. IV, cap. 16. : « Honorable, inquit, decet Sanctos, ut amicos Christi, ut filios et hæredes Dei etc. »

Ex Latinis Tertullianus de corona militis, meminit celebrationis festorum in natalitiis Martyrum.

Cyprianus lib. IV, epist. 5. : « Martyrum, inquit, passiones, et dies anniversaria commemoratione celebрамus. »

Ambrosius serm. 6. in fine : « Quisquis honorat Martyres, honorat et Christum, et qui spernit sanctos, spernit et Dominum. »

Maximus serm. de natali sanctorum Octavii, Adventoris et Solutoris Martyrum : « Cuncti, inquit, Martyres devotissime percoleendi sunt, sed specialiter ii venerandi, quorum reliquias possidemus. »

Prudentius de S. Hypollito :

Hic corruptelis, animique et corporis æger
Oravi quoties stratus, opem merui.

Nota illud :

Oravi stratus

Paulinus natali primo S. Felicis :

Roma Petro Pauloque potens rarescere gaudet,
Hujus honore Dei etc.

Et natali octava :

Ceius honor Deus gaudet, quia Martyr honorem
Contempnit proprium.

Hieronymus in epist. ad Riparium : « Honorum, inquit, servos, ut honor servorum redundet ad Dominum. » Et in vita Paulie : « Vale, o Paula, et cultorem tuum orationibus juva. » Et ibidem dicit, Paulam cum inseruit sanctos Eremitas, singulis ad pedes provolutam, ita eos venerari solitam, ac si in singulis Christum adoraret. Ubi certe non agitur de cultu civili; non enim femina nobilissima rusticanus civiliter honorasset tanta subjectionis significatio.

Augustinus serm. 1. de Sanctis Petro et Paulo : « Beatissimum Petrum piscatorem modo genibus provolutum adorat Gentium multitudo. » Et epist. 44. : « Ostendatur mihi Roma in tanto honore templum Romuli, in quanto ibi ostendo memoriam Petri. In Petro quis honoratur, nisi illi defunctus pro nobis? » Idem lib. XX contra Faustum, cap. 21. objictebat Fausto, quod Christiani idola vertissent in Martyres, respondit a Christianis coli Martyres, sed non latra. Et in Psal. XCVI objictebant Ethnici, quod Christiani colerent Angelos, respondit similiter, et addit : « Utinam et vos illos colere velletis; facile enim ab ipsis disceretis, non illos colere, id est, non colere ut Deos, sed ut Sanctos. »

Gregorius lib. III Dialog. cap. 24. dicit, B. Petrum apparuisse eidum Theodo rampanes instruenti in Ecclesia ipso B. Petru dicata, ut ostenderet probare venerationem, quam servientes sibi exhibent.

Bernardus serm. in illud : Signum magnum etc. « Amplexantur Marie vestigia, et devotissima supplicatione beatis illius pedibus provolvarunt. » Et serm. sequenti, qui est de aquæductu : « Totis, inquit, medullis cordium, totis præcordiorum affectibus, et votis omnibus Mariam veneremur, quia sic est voluntas ejus, qui totum nos habere voluit per Mariam. »

(1) Matth. V, 8; Apoc. III, 21; Luc. XXII, 29. — (2) I. Reg. II, 30; Joan. XII, 26; Rom. II, 10.

Argumentum quintum sumi potest ex invocatione, templis, festis, votis, peregrinationibus, imaginibus et aliis, de quibus postea : cum hec omnia ad cultum Sanctorum non dubium sit pertinere.

Argumentum sextum ex eo, quod semper Ethnici, Judæi, Hæretici accusaverunt Christianos idolatriæ, propter cultum Sanctorum, quod certe non fecerint, nisi vidissent a Christianis Sanctos passim religiose coli. De Ethnici testatur Eusebius, lib. VIII, cap. 6, hist. De Judæis idem Euseb. lib. IV, cap. 15. De Juliano Apostata Cyrus lib. VI et X in Julian. De Manicheis Augustin. lib. XX, cap. 21. contra Faustum; de Porphyrio, Vigilantio, et Eunomio Hieronymus lib. contra Vigilantium.

Argumentum septimum ex ratione; nam si honor civilis debetur civili virtuti, sapientie, potentiae, et nobilitati : Ergo honor plusquam civilis debetur supernaturali virtuti, sapientiae, potestati, nobilitati : sed Sancti quoad virtutes supernaturales, excellunt omnino, cum fervent divina charitate, et peccare non possint: nihil enim iniquitatem intrare potest in regnum celorum, Apocal. XXI. Quoad sapientiam, vident ipsam sapientiam incretam, et in ea cognoscunt rerum omnium causas, juxta illud, Matt. V: Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Quoad nobilitatem, sunt filii Dei, re ipsa jam adoptione confirmata per gloriam. Igitur merito jureque optimo religioso cultu prosequendi sunt.

Denique, Deus Sanctis honorem et gloriam promisit, I. Reg. II : Qui honorificavebit me, glorificabo eum. Joan. XII: Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum Pater meus. Et Rom. II: Gloria et honor omni operanti bonum: (2) ergo debetur eis honor; et certe non ab aliis, quam a nobis, qui illis inferiores sumus. Non convenit autem mortuis honor civilis, ergo religiosus illis debetur.

CAPUT XIV.

Solvuntur argumenta initio proposita.

Nunc adversariorum argumenta breviter dissolvamus. Ad primum. Si Calvinus per cultum religionis intelligit cultum latriae, fatemur Sanctos non debere coli cultu religionis. Sed negamus, prater cultum latriae nullum esse alium cultum, nisi civilem, jam enim ostendimus quendam tertium cultum, qui etiam dicitur religionis, licet secundario.

Ad secundum, admitto dulia cultum deberi Sanctis, et nego id esse absurdum. Ad primum probationem respondeo, colere sine latriae non esse colere sine culta, sed colere sine tali cultu. Nam etiam B. Augustinus qui tamen non erat incepitus, lib. XX contra Faustum, cap. 21. dicit, Sanctos coli, et non latraria.

Ad secundam probationem dico, duliam non esse plus quam latriam. Nam secundum profanos autores idem significant : secundum autem Scripturae et Ecclesie usum longe major est latriae, quam dulia : latriae enim non est quilibet cultus, sed cultus summa servitutis : dulia est cultus cuiuslibet servitutis.

Dices : At non sumus servi Sanctorum, sed conservi, ergo dulia sanctis non convenit. Aliqui respondent : cultum Sanctorum non vocari duliam, id est, servitutem, quia exhibetur eis a servis; sed quia exhibetur ipsis, qui servi Dei sunt. Sed isti timuerunt, ubi non erat timor.

Dicendum igitur, duliam significare quamlibet servitutem, tam perfectam, quam imperfectam. Est autem perfecta servitus eorum, qui id, quod sunt, alterius sunt; et operantur moti ab alio, tam efficienter, quam finaliter, id est, operantur propter Dominum, et ab ipso Domino moti tamquam instrumenta ad operandum, ut Aristot. docet, lib. I. Polit. cap. 3. Imperfetta servitus est eorum, qui aliquid horum habent, non tamen omnia, id est, qui moventur ab alio aliquo modo. Unde infans dicitur nihil differre a servo, licet sit dominus, Galat. IV, quia

moveatur ab alio effective : et contra, is qui regit, dicitur servus eorum quos regit, II. Cor. IV : *Nos autem servos vestros per Jesum* (1); quia moveatur ab alio finaliter. Nos ergo etiam non sumus servi Sanctorum perfecte, sumus tamen imperfecte, quatenus illi nos movent et juvent ad bene operandum exemplo suo, et intercessione apud Deum. Hinc B. Paulinus natal. 1, 2 et 3. S. Felicis, passim vocat se famulum et servum S. Felicis; et B. Gregorius lib. II Dialog. c. 24. non timuit dicere B. Petro, gratia esse servientium sibi obsequia.

Ad confirmationem ex Valla et Beza, factor secundum usum profanorum scriptorum idem esse duliam et latriam, tamen secundum usum Scripturae, latriae fere numquam accipitur pro cultu, qui exhibetur creature : secundum usum autem Ecclesie, numquam omnino. Et sicut licuit antiquae Ecclesie contra veteres haereticos nova vocabula inventire, ut *ἱεροτόνος* etc., cur non licuit etiam Ecclesie posteriore contra haereticos posteriores nova aliqua vocabula inventire, aut certe iisdem in alia significazioneuti?

Ad illud Augustini de dulia et latraria respectu Dei, Respondeo : eum locum esse pro nobis; nam ex eo, quod Augustinus ait, latraria dari Deo, ut Deus est, duliam eidem, ut Dominus est : colliguntur latraria non posse communicari creature, quia unus tantum est Deus : at duliam posse communicari, quia multi sunt vere et proprie Domini. Quamquam interim fatemur, duliam, quia colitur Deus, esse duliam per excellentiam, et specie distingui ab ea, quia coluntur Sancti.

Ad tertium argumentum; ad primum locum, Deuteronom. VI, dico, eum locum debere nisi intelligi : *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* (2); ea servitute, qua Deo soli convenient. Nam in Graeco est *λατρεία*. Unde Augustin. quest. 61. in Genes. annotavit : ideo non esse dictum, solum Deum adorabis, et illi soli servies; sed : *Deum adorabis, et illi soli servies*, quia adoratio convenit etiam creaturis, non autem servitus latriae, quae hic nominatur. Sed praeterea quanvis esset scriptum, illi soli *λατρεία*, eodem modo exponi deberet; nimis, illi soli servies certo quodam genere servitutis, non autem absolute, illi soli servies. Siqui-

(1) II. Cor. IV, 5. — (2) Deut. VI, 13.

dem in texto Hebraico est *τιμωντες*; et tamen invenimus, non obstante hoc praecepto, dictum Jacobo ab Isaaco, Genes. XXVII : *Serviant tibi populi, et adorent te filii matris tuae* (1); ubi sunt illi verba, *τιμωντες* et *τιμησαντες*. Praeterea sicut hic legimus : Illi soli servies, ita legimus I. Timoth. VI : *Qui solus habet immortalitatē* (2), et tamen scimus, Angelos et animas esse etiam immortales sae quodam modo.

Ad illud I. Timoth. I : *Soli Deo honor et gloria*; respondeo, similiter intelligendum de certo honore et gloria ; Nam Rom. II. lego : *Gloria et honor omni operanti bonum*. Denique arcuus dictum est Isai. XLIV : *Ego primus, et ego novissimus, et absque me non est Deus*; et tamen legimus in Psalm. LXXXI : *Ego dixi, Dii estis* (3); nec tamen illud primum est falsum, sed sano modo intelligendum est.

Ad illud Math. IV dico, Diabolum postulasse a Christo *προσκύνεσθαι*, in signum latrariae, et prouinde postulasse latrariae; ac propterea a Domino illi fuisse responsum : *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies*.

Ad illud Galat. IV : *Is, qui natura non sunt Dii*, (4) *προσκύνεσθαι*, respondeo, verbum *δουλεύειν* esse commune servituti Dei et creaturarum, et prouinde expōne debere pro loci exigentia. Hic autem sumitur pro cultu soli Dei ; id enim circumstantia loci necessario postulant.

Ad quartum argumentum; ad primum exemplum dico, Aman voluisse adorari ut Deum; id enim ex verbis Mardonchaei colligitur.

Ad secundum de Cornelio dico, cum S. Hieronymo lib. contra Vigilantium, Cornelium aliquid divinum in Petro inesse putavisse, et ideo jure correctum : vel cum Chrysostomo in hunc locum Actorum, Cornelium pie Petrum veneratum, sed Petrum ex modestia eius honorem, qui aliqui sibi debebatur, recusasse.

Ad tertium, quid mirum, si Paulus noluit sibi sacrificari? Id enim supra diximus, esse actum externum, soli Deo debitum.

Ad quartum dico, esse pro nobis; nam vel Joannes putavit eum, qui sibi apparuerat, esse Deum, aut Angelum : si Deum merito reprehensus est : si Angelum, et tamen adoravit, cur nos reprehendimus, qui facimus

(1) Gen. XXVII, 29. — (2) I. Tim. IV, 16. — (3) I. Tim. I, 17; Rom. XI, 10; Isai. XLIV, 6; Psal. LXXXI, 6. — (4) Galat. IV, 8.

quod Joannes fecit? num melius Joanne non ruit Calviniste, sintne Angeli adorandi?

At cur, inquit, reprehensus est? Primo, quia forte Angelus sic apparuit, ut potuerit existimari Christus. Dixerat enim cap. I : *Ego sum primus, et novissimus, et fui mortuus, et ecce sum vivens* etc. Itaque poterat existimari Christus, cuius personam gerebat, nisi ipse explicuisse, se non esse Christum, et ideo corrigendus fuit adorator non propter errorrem adorationis, sed propter errorrem personæ. Ita respondet Augustin. quest. 61. in Genes.

Secundo dico, Joannem recte voluisse Angelo cultum debitum exhibere; sicut minister fecisse Abramam, et Lotu, atque alios majores suos : tamen Angelum prohibuisse ob reverentiam humanitatis Christi. Nam ante Christi adventum Angeli se ab hominibus adorari patiebantur : at posteaquam Deus homo factus est, et omnes Angeli hominem in Christo adorare coepérunt, noluerunt ipsi ab hominibus adorari, et præcipue ab Apostolis, aliquis summis viris. Ita Beata, Anselm. Richard. et Rupertus in cap. XIX Apocal. et scholia Graeca in cap. XXII et ante hos auctores S. Gregor. lib. XXVII moral. cap. 11. et homil. 8. in Evang. Nec latentes sequitur, nos male facere, si Angelos adoremus; nam et nos recte illos adoramus, et ipsi recte adorari recusant. Itaque Joannes ipsi cum cap. XIX semel audivisset : *Vide no feceris* etc. tamen cap. XXX iterum voluit eundem Angelum adorare; intelligebat enim, et se recte facere adorando, et Angelum recte facere recusando, nec enim suspicari licet Joannem aut obliviousum, aut indecilem fuisse.

Ad ultimum ex Patribus, dico, eos loqui contra errores Gentilium, qui ex hominibus sceleratis veros Deos faciebant, eisque sacrificia offerebant. Nam quod aliqui sancti Angeli et homines debito cultu prosequendi sint, sexcentis in locis iudicis Patres affirman, quorum locorum jam aliqua supra relatum.

CAPUT XV.

*Proponitur controversia de invocatione
Sanctorum.*

Demonstravimus Santos esse colendos : sed quia peculiaris difficultas est de cultu invocationis, idcirco nunc recto ordine sequitur, ut tractemus de invocatione Sanctorum.

Duo sunt de hac questione errores extreimi, veritas est in medio, ut fere semper esse solet. Primus error est, posse ac debere S. Mariam, que praecipua Sanctorum est, invocari, non secus ac Deum invocatur. Ita olim quidam, quos Epiphanius refert et refellit, haeresi 78. in fine, et haeresi 79. per totum. Alter est error, nullum Sanctorum post mortem debere invocari ullo modo, quia vel non possunt orare mortui pro viventibus ; vel si possunt, non nisi in genero orant, quia non possunt cognoscere nostras preces, quas ad illos fundimus. Hic error multorum est.

Primus omnium videtur fuisse Vigilantius, qui in hunc lapidem offendit. Nam quod Alphonsus de Castro in libro de heresibus, verbo, Sancti, tribuit hunc errorem Eustathio, qui ante Vigilantium vixit, non facile probari potest. Siquidem Eustathius Basilicas Martyrum contemnebat, et forte reliquias etiam : at de invocatione nihil docuit. Vide Sacratum lib. II. cap. 33. et Concilium Gangrense. Igitur Vigilantius, ut est in lib. S. Hieronymi contra Vigilantium, docebat, post mortem nullus pro altero exaudiari orationem, et ideo Santos mortuos non orare pro viventibus, ex quo sequitur, frustra eos invocari.

Deinde invocationem Sanctorum apertius et fortius oppugnarunt tempore B. Bernardi Henriciani, seu Petrobrusiani, et Apostolici, ut refert ipse S. Bernardus serm. 66. in Cantica, et auctor vite S. Bernardi lib. III. cap. 3. Idem paulo post docuerunt Waldenses, ut auctor est B. Antoninus IV. par tit. XI. c. 7. §. 2. Idem postea quidam nomine Cathari, ut auctor est Turrecremata, lib. IV. par. 2. cap. 35. summae de Ecclesia. Idem postea Joan. Wiclef, ut scribit Thomas Waldensis tom. III. tit. XII. c. 108. et seq. Nec

non Thaborite, qui de familia sunt Joannis Huss, ut scribit Aeneas Sylvius de origine Bohemor. c. 35. Quamquam Wiclefus non illicitum esse dicebat orare Sanctos, sed solum inutile et superfluum ; dicebat enim videri stultitiam recurrere ad securas aliquos Principis, quando ipse Princeps est paratissimus per se audire, vel sectari turbidos rivos, quando fons ipse patet : quibus verbis obitae Santos securis et rivi turbidis concrebatur, quod est hereticorum proprium.

Denique, haeretici nostri temporis, ut Lutherus in libris ad Waldenses ; Melanchthon in Apol. art. 21. Confess. Augustanae ; Brenius cap. 24. Confess. Wirtemb. et Calvinus lib. I. cap. 14. §. 12. et lib. III. Institut. cap. 20. §. 20. et seq. tria docent de orationibus Sanctorum. Primo, ex divinis litteris non haberi, quod sancti mortui orent pro vivis, ac proinde hoc non esse certum. Secundo, si sancti orant, eos non orare nisi in genere protota Ecclesia electorum, non autem pro isto, aut illo in speciali. Tertio, inutile et illicitum esse invocare Santos, sive Angelos, sive homines, ac petere, ut pro nobis orent; inutile quidem, quia non habent tam longas aures (ita enim Calvinus loquitur) ut preces nostras audire possint: illicitum autem, quia hinc obscuratur gloria Christi, qui est unicus mediator et intercessor noster.

CAPUT XI.

*Detectiorum aliquot fraudes et mendacia
haereticorum.*

Habemus igitur quae sit sententia adversariorum, sed antequam eam refellamus, utile erit cognoscere breviter, quibus calumnis et mendacis Melanchthon, et Calvinus eam simplicibus persuadeant.

Philipus loco notato tria mendacia dicit. Primo, nos tribuere Sanctis divinitatem, id est, vim cognoscendi mentium cogitationes. Mendacium est apertum; nec enim ullus Catholicorum hoc dicit, vel dixit unquam; asserimus enim eos cognoscere nostras preces, non ut sunt in mentibus nostris, sed ut sunt in Deo, quem vident, et qui eas ipsi ostendit.

Secundo, ante tempora S. Gregorii non

exstare mentionem invocationis Sanctorum. Paulo liberalior fuit Martinus Kemnitius, qui in examine sess. XXII. Concilii Tridentini dicit, invocationem Sanctorum coepisse post tempora Augustini; et in exam. sess. XXV. dicit, auctore invocationis B. Mariae fuisse Petrum Gnapheum, qui vixit circa annum Domini 480., que imperita vel malitia est intolerabilis in tantis Magistris in Israel, cum sint loca innumerabilia in Ambrosio, Augustino, Hieronymo, Basilio, Athanasio, Irene, et aliis quos postea citabimus, et quae etiam citantur a Centuriatibus, Centur. IV. cap. 4. et Centur. V. cap. 4.

Tertio, Papistas esse asinos, qui docentes libro S. Hieronymi contra Vigilantium, Vigilantium negasse invocationem Sanctorum, cum in toto libro Hieronymi non sit una syllaba de invocatione Sanctorum, sed solum de honore reliquiarum. At hunc ipsum ostendit Philippus non quidem asinum, sed certe valde stupidum fuisse; nam eti si Vigilantium non dixit, Sanctos non esse invocandos, tamen dixit, eos non posse orare pro nobis : hinc autem si non colligeremus, cum ne gasse invocationem Sanctorum, tunc vere tardiores asinus essemus. Quis enim invocaret eum, qui non potest ullum auxilium praebere? Sapientius igitur fecerunt Magdeburgenses, Centur. IV. cap. 8. qui videntes non posse negari, quin Vigilantium idem senserit quod ipsi, dicunt, eum non fuisse hereticum, sed sanctum Presbyterum, et cum Hieronymo contendisse, ac viceisse.

Porro Calvinus multa etiam dicit mirabilia. Primum affirmat lib. III. Institut. c. 20. §. 21. in omnibus hymnis et litanis Papistarum, nullam unquam fieri Christi mentionem : et cum semper oremus Sanctos mortuos, numquam nobis in precibus Christum occurrere. Quod certe tale mendacium est, ut periculum sit, ne Diabolus cognomen mendacis amittat; quid enim? nonne in litanis dicimus: *Kyrie eleison, Christe eleison, Pater de Celsis Deus etc.* Nonne fere omnes hymni, quos in Breviario legimus, sunt vel Ambrosii, vel Gregorii, vel Prudentii, vel Sedilii antiquissimorum auctorum? Et nonne omnes diriguntur ad Deum, et terminantur per *Gloria tibi Domine*, vel quid simile? Nonne omnes orationes Ecclesiae, quae leguntur in Missa, diriguntur etiam ad

Deum, et terminantur *Per Christum Dominum nostrum?*

Secundo, Sanctos cum Christo regnantes passim in illo capite 20. libri III. vocat mortuos, larvas, umbras, colluvium; que increibilis blasphemia est.

Tertio dicit, lib. III. cap. 20. §. 20. solum Christum introisse in sanctuarium coeli, et solum ipsum deferre ad Deum vota populi eminus in atrio existentes. Quibus verbis significat, non solum sanctos homines, sed etiam SS. Angelos non posse Deo nostras preces offerre, sed solum Christum: quod est contra apertissimam Scripturam, Tob. XII. : *Ego, inquit Raphael, obtuli orationem tuam Domino.* Et Apocal. VIII: *Ascendit fumus incensorum de orationibus Sanctorum de manu Angeli coram Deo* (1). Et contra ipsum Calvinum, qui infra sui oblitus admittit Angelos offerre Deo nostras preces.

Quarto dicit, lib. III. cap. 20. §. 22. nos invocare Sanctos plane ut Deos, et habere nos Deos plurimos non pro numero urbium, ut dicitur Hierem. II. de Judaeis, sed pro numero capitum multitudinis, que est calumnia manifesta, ut ex Litanii appareat. Quis enim Deo dicere auderet, S. Deus, ora pro nobis? Nec est nova calumnia; nam etiam antiqui hostes Ecclesie mentiebantur, homines mortuos pro Dñi Catholicos habere, ut patet ex Cyrillob. VI. in Julian. ultra med. et lib. X. ante med. et ex Euseb. lib. IV. histol. cap. 15. et lib. VIII. cap. 6. et ex Augustinob. lib. XXII. contra Faustum cap. 4. et ex Hieronymo contra Vigilantium.

Quinto ibidem dicit, nos rogare virginem, ut filium jubete facere quod petimus. At quis nostrum hoc dicit? cur non probat illo exemplo? Præterea si Jusus X. dicitur: *Obediente Deo voci hominis*, cur non posset aliquo modo dici, filium Dei obedire matri aliquid petenti?

Sexto ibidem dicit, nos ante statuas Barbarae, vel Catharinæ demurmurare Pater noster, et Pastores hunc usum suo plausu approbare. At fideles etiam simplicissimi si interrogantur, respondere solent, se orationem Dominicam dirigere ad Deum, id autem se facere coram imaginibus Sanctorum, sperantes per auxilium Sanctorum suam orationem ad Deum melius, et felicius per venturam, sed etiamsi aliqui tam stupidi es-

(1) Tob. XII. 12; Apoc. VIII. 4.

sent, ut S. Barbaræ dicentes, Pater noster, num imperitia aliorum traduci debet quasi esset dogma Ecclesiasticum? et qui sunt Pastores, qui hunc abusum probant?

Septimo dicit, in Concilio III. Carthaginensi vetum fuisse, ne in publicis precibus diceretur: *Sanete Petre, ora pro nobis*, sed istud decretum, nisi in suo codice Calvinus addiderit, nusquam reperitur. Concilium enim solum definit, ut oratio sacrificantis dirigatur ad Patrem, non ad Filium, vel Spiritum sanctum, de Sanctis nulla mentio. Sed Calvinus per suam Dialecticam ex eo, quod oratio debet dirigiri ad Patrem; deducit, non posse invocari Sanctos, et inde ulterius dedit, Concilium statuisse, ut non dicatur: *S. Petre, ora pro nobis*.

Ociavo dicit, horrendum esse sacrilegium, Sanctos vocare presules salutis, et nullo colore defendi, quod quidam Sanctis dicunt: E coelo nos respice, et adjuva. At priora sumi verba Ambrosii libro de vidua: posteriora Gregorii Nazianzeni oratione in Cyprianum, in Athanasiū, in Basilium: istis autem duobus viris nihil habuit antiquitas sapientius.

CAPUT XVII.

Quomodo Sancti invocandi non sint.

Nunc ut rei veritas manifesta fiat, poneamus et probabimus aliquot propositiones.

Prima propositio: « Non licet a Sanctis petere, ut nobis tangamus auctores divinorum beneficiorum, gloriam, vel gratiam, aliaque ad beatitudinem media concedant. » Hec est contra primum errorem, et contra calumniam Calvinistarum. Probatur Primo Scriptura, Psal. LXXXIII: *Gratiam et gloriam dabit Dominus*. Et Psal. CXX. *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium nihili, auxilium meum a Domino, qui fecit celum et terram* (1). Montes sunt homines sancti, ut exponit Augustinus in hunc Psalmum, et fusius tract. I. in Joannem, et libro de Pastoribus. cap. 8. jubemur ergo levare oculos ad montes, id est, ad Sanctos, et ab eis auxilium expectare, sed ut intelligamus ab eis auxilium exspectandum esse, non ut ab

auctoribus; sed ut ab imperatoribus; ideo statim subditur: *Auxilium meum a Domino, qui fecit celum et terram*. Item Jacob. I: *Omne datum optimum, et omne donum perfectum, desursum est, descendens a Patre lumine* (2).

Secundo probatur ex usu Ecclesie; nam in orationibus, que leguntur in Missa, vel in officio in celebratibus Sanctorum, nihil unquam aliud petimus, quam ut eorum precibus a Deo nobis beneficia concedantur.

Tertio ratione; nam ea quibus indigemus, superant vires creature, ac proinde etiam Sanctorum: ergo nihil debemus a Sanctis petere, nisi ut a Deo impetrare, que nobis utilia sunt.

Quarto ex Augustino lib. VIII. civit. Dei cap. ult. et lib. XXII. cap. 40. et ex Theodoro lib. VIII. ad Graecos, qui diserte docent, Sanctos non esse invocandos ut Deos, sed ut qui Deo impetrare possunt quod volunt.

Est tamen notandum, cum dicimus, non debere peti a Sanctis, nisi ut ore pro nobis, nos non agere de verbis, sed de sensu verborum; nam quantum ad verba, licet dicere: S. Petre miserere mei, salva me, aperi mihi aditum celi: item da mihi sanitatem corporis, da patientiam, da mihi fortitudinem etc. dummodo intelligamus, salva me, et miserere mei orando pro me, da mihi hoc, et illud tuis precibus et meritis. Sic enim loquitur Gregorius Nazianzenus orat. in Cyprianum et in Basilium, et alii multi veterum: Necnon Ecclesia universa, cum in hymno ad Virginem dicit:

MARIA mater gratiae,
Mater misericordiae,
Tu nos ab hoste protege,
Et hora mortis suscipe.

Et in hymno Apostolorum :

Quorum precepto subditur
Salus et languor omnium,
Sanate aegros moribus,
Nos reddentes virtutibus.

Et sicut Apostolus de se dicit, Roman. XI: *Ut salvos facarem aliquos ex illa*. Et I. Cor. IX: *Ut omnes facerem salvos* (3), non ut Deus, sed juvando concionibus, precibus etc.

(1) Psal. LXXXIII, 12; CXX, 1 et 2. — (2) Iac. I, 17. — (3) Rom. XI, 14; I. Cor. IX, 22.

CAPUT XVIII.

Secunda propositio: « Sancti non sunt immediati intercessores nostri apud Deum, sed quidquid a Deo nobis impetrant, per Christum impetrant. » Nota, tres personas posse considerari, quando nos Deum oramus; unam ipsius Dei, a quo petimus beneficia; alteram Christi, per cuius meritum ea cupimus nobis dari; tertiam ejus, qui petit beneficia per Christum. Ex his tribus personis non potest prima Sanctis tribui, ut jam probavimus; nea secunda; ut nunc ostendemus; sed solum tertia.

Itaque Sanctos invocamus ad hoc solum, ut faciant id, quod nos facimus, quia melius et efficacius ipsi facere possunt quam nos, melius illi et nos simul, quam nos soli. Probatur jam conclusio: Solus Christus est, qui mandum reconciliavit Deo, et qui meruit nos gloriam et gratiam, et omnia necessaria ad salutem, ut patet Coloss. I: *Quia in ipso complacuit, omnem plenitudinem inhabitat, et per eum reconciliare omnia, pacificans per sanguinem crucis eius, quae in terris, et quae in celis sunt*. Et I. Joan. II: *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi* (1).

Atque hinc Christus dicitur *ostium Joan. X. et via Joan. XVI*: quia, ut ipse ait, *nemo venit ad Patrem, nisi per ipsum*. Hinc etiam dicit Joan. XIV. *Petite in nomine meo*. Hinc dicitur mediator Dei, et hominum I. Timoth. II. et I. Joan. II. dicitur advocatus apud Patrem: ergo nihil a Sanctis petere possumus, nisi ut intercedant apud Deum quo nobis Christi meritum applicetur, et per Christum gratiam et gloriam consequamur.

Secundo probatur ex verbis Sanctorum. Ambrosius lib. de Isac, cap. VIII: « *Ipse Christus, inquit, est os nostrum, per quod Patri loquimur: oculus noster, per quem Patri videmus; dextera nostra, per quam nos Patri offerimus* ». Augustinus Psalm. CVIII. expонens illud: *oratio eius fit in peccatum: Oratio, inquit, que non fit per Christum, non solum non potest delere peccatum, sed etiam ipsa fit peccatum*. Bernardus sermone de B. Virgine, qui incipit, *Signum magnum: Opus est, inquit, mediatore ad mediatorem istum, nec alter nobis utilior, quam Maria*. Quibus verbis docet Christum esse intercessorem immediatum, qui per se impetrat, Sanctos esse mediatos, qui non nisi per mediatorem Christum impetrant.

(1) Coloss. I, 19 et 20; I. Joan. II, 2. — (2) Jerem. XV, 1.

CAPUT XVIII.

Sanctos pro nobis orare.

Habemus igitur, quomodo Sancti invocandi non sint. Nunc, ut intelligamus quomodo invocandi sint, accedit Teritia propositio: « Sancti orant pro nobis saltem in genere secundum Scripturas. » Probatur ex iis Scripturis, que agunt solum de sanctis, hominibus. Primus est Hier. XV: *Dixit Dominus ad me, si steterint Moyses, et Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum* (2). Ergo Moses et Samuel jam mortui poterant, et solebant orare pro populo Iudeorum; ergo falsum est in Scripturis non haberis, quod Sancti mortui orient pro vivis.

Respondet Calvinus duobus modis. Primo, ex hoc loco colligi potius contrarium; cum enim dicitur, *si steterint, nimurum ad orandum, significatur eos nec stetisse, nec orasse; et si isti praecipiū Propheetæ non orabant, quanto minus alii?*

At contra, quia etsi forte significetur, eos tunc non orasse, quia intelligebant rem esse jam desperatam, tamen significatur eos alias orare consueisse, quando se impetrare posse putabant, aliquo inepta esset haec Dei locutio. Nam si quis diceret, si jumentum meum oraverit pro te, nihil impetrabit: inepta loqueretur. Quare? Quia jumenta non possunt orare; et similiter si quis diceret, si venerit huc Cicero, vel Demosthenes, non persuadebunt mili, inepta loqueretur, quia mortui hue venire non solent. Ita ergo et Deus (quod absit) inepta loqueretur, cum dicit: *Si steterint coram me Moyses et Samuel: Si illi non possent, vel non solerent Deum interpellare*. Aliud esset, si Scriptura diceret, si starent, id est, si per impossibile nunc viventer, et orarent. At nunc ait: *Si steterint, et Graeci οὐτοὶ οὐτοὶ, non οὐτοὶ οὐτοὶ; et Hebraici יְהוּנָא יְהוּנָא* si stabit Moses.

Secundo respondet, sensum hujus loci hunc esse, si nunc sterent coram me duo aliqui insignes viri, quales olim erant Moses, et Samuel, tamen nihil obtinebunt. At contra opponimus gravissimos autores, Chrysostomum homil. 4. in epist. I. ad Thessalon. et Hieronymum in hunc locum, et Gregorium lib. IX moral. cap. 12. qui docent Deum loqui de ipso vero Mose, et Samuele.

Secundus locus est II. Machab. ult. ubi Judas in visione quadam vidit Oniam Pontificem, et Hieremiam Prophetam, qui jam obierant, orantes pro populo Iudeorum; ad quem locum nihil habet, quod respondet Calvinus, nisi hunc librum non esse Canonicum. At nos probamus esse Canonicum argumento, quod Calvinus non potest rejicare, si vult sibi constare; ipse enim contra invocationem Sanctorum afferit tanquam argumentum potissimum testimonium Concilii III. Carthaginensis, ut videbimus in solutione argumentorum: in illo autem edem Concilio cap. 47. sic dicitur: « Item placuit, ut praeferat Scripturas canonicas nihil legatur in Ecclesia sub nomine divinarum Scripturarum. Sunt autem canonicae Scripturae, Genesis, Exodus, etc. » Et infra: « Esdræ libri duo, Machabeorum libri duo etc. » Vel igitur Calvinus recipiat libros Machabeorum, ut canonicos et divinos, vel non determinat nos hujus Concilii autoritate a Sanctorum invocatione; nec enim dicendum est, eos Patres in uno sapere, et in altero diligere.

Tertius locus est Apoc. V. ubi describuntur 24 seniores in celo procidunt coram throno Dei, habentes phialas aureas plenas odoramentorum, que sunt orationes Sanctorum. Quem locum exponentes Primasius, Richardus, scholia Graeca apud OEcumenium, et Gageneus, dicunt orationes illas esse intercessiones pro infirmorum stabilitate.

Quartus locus est II. Petri I: *Dabo autem operam, et frequenter habere vos, nimis commendatos, sive in animo, post obitum meum, ut horum memoriam facias* (1). Ut enim exponunt scholia Graeca apud OEcumenium, aliqui veteres non inepti hinc colligebant, Sanctos post obitum gerere curam viventium. Et quamvis hoc non sit evidens argumentum, tamen est probable.

Quintus locus est Luc. XVI. ubi dives Epu-

lo orat pro fratribus suis: ergo multo magis orant justi pro tota Ecclesia.

Sextus est Apocalyps. VI. animæ sanctorum Martyrum magno clamore petunt vindictam de interfectoribus suis: ergo multo magis misericordiam petunt fratribus suis. Respondet Brentius istas orationes intelligi figurate; dicuntur enim Sancti mortui claram ad Dominum, quia preces, quas viventes effuderunt, adhuc resonant in auribus Dei. At contra: nam dives Epulu dum viventer, non oravit pro fratribus suis. Sancti etiam Martires dum hic viventer, non petebant a Deo vindictam de persecutoribus, sed potius ut eis ignosceretur: ergo oratio, qua petunt vindictam, nova est; nam dum viventer, quia peccare poterant, et periculum erat ne si ultiōne peterent, id facerent ex cupiditate, non petebant: nunc autem eam petunt intuītū, et amore justitiae, ut recte exponit Beda.

Accedat ultimo, quod Scripturae aperte docent communionem Ecclesie triumphantis cum militante; nam Hebr. XII, Apostolus dicit, nos accessisse ad Ecclesiam primitorum, qui sunt in celis, id est, cives illorum esse, Ephes. II, et Gal. IV. dicit, matrem nostram esse Hierusalem, quæ est in celis. Et Coloss. I. et Eph. IV. dicit, Christum esse caput super omnem Ecclesiam, et certe non excludit Ecclesia celestis: at communio ista exigit necessario, ut membra pro invicem sollicita sint, et invicem se juvent. Hæc enim est natura membrorum sub uno capite viventium, ut Apostolus docet Roman. XII. et I. Corinth. XII. Hinc apparet quan falsum sit, quod Calvinus dicit lib. III Institut. cap. 20, §. 24. Deum voluisse, ut nullum nobis esset commercium cum Sanctis mortuis, sed ne illis nobiscum. At quomodo haec vera esse possunt, si sumus una Res publica, unus populus, unum corpus? Vide Augustinum lib. XX. civit. Dei, cap. 9. ubi hoc ipsum probat.

Quarta propositio: « Sancti, qui regnant cum Christo, pro nobis orant, non solum in genere, sed etiam in particulari. » Probatur primo, Angeli orant pro nobis, et curam nostri gerunt, etiam in speciali, ut patet Tob. XII. Zachar. I. Apocalyps. VIII. Daniel. X. Psalm. XC. et Matth. XVIII. ergo multo magis id spiritus hominum beatorum faciunt; nam in primis nihil eis deest eorum, que

Angeli habent, quantum ad hoc munus pertinent, cum sint prediti intelligentia, et voluntate, et adsint semper Deo, et nos vehementer diligent, ac deum sint aequales Angelis, ut dicuntur Lucae XX. Deinde aliquid habent pro Angelis, quod sunt membra corporis Ecclesie nobis magis conjuncta, quam sint Angelii, et experti sunt miseras, et pericula nostra, que Angelii non sunt excepti.

Respondet Calvinus, hoc argumentum concludere, si possimus ostendere, sicut Angelii presunt hominibus, eosque custodiunt, atque eorum rebus intersunt, ita etiam sanctos hominum spiritus facere. Existimat enim ipse (ut olim Vigilantius) Sanctos omnes in atrio quodam quasi in libera custodia inclusos esse, nec inde unquam egredi, aut ullam de nobis sollicitudinem gerere.

Nos autem facile ostendemus non solum ab Angelis, sed etiam a spiritibus beatorum hominum regi et gubernari fideles viventes: Et si hoc argumentum secundum; id enim promisit Christus, Apocal. II : *Qui vicerit, inquit, et custodierit usque in finem operam eius, dabo illi potestatem super gentes, et reget eas in virgin ferrea, et tamquam vas figuli confringetur, sicut et ego acoepi a Patre meo.* Et c. III : *Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei.* Et infra: *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno eius* (1). Hi loquuntur Joannes de spiritibus mortuorum, ut patet ex illis verbis: *Et custodierit usque in fine opera mea;* et loquuntur de tempore ante resurrectionem, ut patet ex eo quod dicit: *Reget eas in virgin ferrea.* Nam regere in virgin ferrea, non significat, punire, quod etiam post resurrectionem fieri, sed significat regere virgin pastorali, quod solum fit ante resurrectionem. Dicitur autem virgin ferrea, quia infelixibilis est ad injustitiam, ut Psalm. XLIV : *Virga directionis,* id est virgin rectissima, *virga regni tui,* et etiam sempiterna; nam regni ejus non erit finis. Quod autem sequitur: *Et tanquam vas figuli confringetur eos,* non significat homines perdendos, sed peccatores, Christo peccata conferentes, et delentes, ut exponit Augustinus in Psal. II. juxta illud Auctor. X : *Occide, et manduca.* Vel reguntur, sive pascuntur electi in virgin ferrea, reprobri autem tanquam vas figuli confringuntur.

Quod vero hoc significet, regere, in virgin ferrea, patet primo ex verbo Hebreo, quo utitur David Psalm. II : *כִּי־תְּנַצֵּחַ.* Et ex Greco Joannis Apocalypsis 2, 12 et 19. quod est *ταύρων* id est, pacies, sive pastoraliter reges.

Secondo ex eo, quod dicitur Apocalypsis XII : *Peperit filium, qui recturus erat omnes gentes in virgin ferrea* (2); Christus autem non punit omnes gentes, sed regit pastoraliter.

Tertio, quia Psal. II. unde Joannes verba sua desumpsit, dicitur Christus talam suam hasreditatem regere in virgin ferrea: *Postula a me etc.* nec tamen suspicari possumus tam Ecclesiam a Christo esse destituendam.

Quarto, quia sic exponunt, regere in virgin ferrea, Hilarius, Augustinus, et Theodoretus in Psalm. II. et Primasius, ac Beda, et Rupertus in cap. II. Apocalypsis. Habemus igitur, spiritus hominum beatorum post mortem ante diem resurrectionis accipere potestatem in gentes, et regere, et pascere eas; necnon esse columnas in templo Dei, id est, sustentare Ecclesiam, quod proprie sanctis Martyribus convenire docet Chrysostomus in fine sermonis de Juventio et Maximo, ac deum sedere in throno Christi, id est, cum illo praesidere toti mundo, et Ecclesiam regere et gubernare.

Ideam colligitur ex illo Math. XXIV : *Beatus ille servus, quem cum venerit Dominus, inveniatur sic facientem, amen dico vobis, super omnia bona sua constituet eum* (3). Bona enim Domini Ecclesia est, ut Hilarius doceat, quod etiam aperte legimus in prefatione de Apostolis, quam unam esse ex novem antiquissimis testatur Pelagius Papa II., qui S. Gregorium praecessit, in epist. A. decretali. In ea prefatione dicitur: « Gregem tuum Pastor aterne non deseras, sed per beatos Apostulos tuos continua protectione custodias, ut iisdem rectoribus gubernetur, quos operis tui vicarios eidem contulisti praesesse pastores. » Id quod et Patres diserte docent.

Basilus oratione in quadraginta Martyres, dicit: « O euneum inexpugnabile! o communis generis humani custodes, optimi curarum socii etc. » Et Gregorius Nazianzenus orat in Cypriani: « Tu, inquit, ab alto nos respice, nostrumque sermonem, ac vitam dirige, et sanctum ovile hoc pasce, aut simul una rege etc. »

(1) Apoc. II, 26 et seq. — (2) Apoc. XII, 5. — (3) Math. XXIV, 46.

Hilarius in Psal. CXXIV : « Neque desunt stare volentibus Sanctorum custodie, neque Angelorum munitiones. »

Ambrosius lib. VIII. in Lucam, in fine : « Sieut Angeli prasunt, inquit, ita et hi, qui vitam meruerint Angelorum. »

Item Leo serm. 2, de anniversario sue assumptionis : « Petrus, inquit, nunc plenus, et potentius ea, que sibi commissa sunt, peragit, et omnes partes officiorum, alique curarum, in ipso, per quem est glorificatus, exequitur. » Et similia habet serm. 1. et 3. ejusdem argumenti. Item Maximus in serm. de Martyribus Taurici : « Cum his, inquit, nobis familiaritas est, semper enim nobiscum sunt, nobiscum morantur, hoc est, et in corpore nos viventes custodiunt, et de corpore recedentes excipiunt. »

Denique Theodore lib. VIII. ad Graecos, circa finem : « Qui peregre, inquit, aliquo proficisciuntur, petunt Martyres sibi comites esse in via, aut potius itineris duces ; qui vero jam sospites redierunt, gratias agunt, acceptum beneficium confitentes. » Habemus igitur ex Scripturis secundum Patrum explanationem, Sanctos orare pro nobis.

Idem probatur Secundo testimonio Patrum. Cyprianus lib. I. epist. 4 : « Si quis hinc nostrum, inquit, prior divinae dignitatis celeritate praecesserit, perseveret apud Deum nostra dilectione, pro fratribus et sororibus nostris, apud misericordiam patris non cesserat oratio. »

Gregorius Nazianzenus orat. 14. quae est de obitu Gregorii patris sui : « Nunc magis, inquit, proficit nobis precebus, quam antea doctrina, quanto etiam Deo propinquior est, postquam vincula depositus corporalia. »

Joannes Chrysostomus in serm. de Juventio, et Maximo : « Etenim sicut milites, inquit, vulnera in praefatis sibi inficta regi monstrantes fidenter loquuntur, ita et illi absenta capita gestantes, et in medium afferentes, quaecunque voluerint apud Regem celorum impetrare possunt. »

Hieronymus hanc ipsam conclusionem ex instituto probat libro contra Vigilantium, in epistola ad Paulanum de obitu Blasile : « Prote, inquit, Dominum rogat, milie veniam impetrat peccatorum. »

Augustinus lib. VII. de Baptismo contra Donatistas, cap. I. « Adjuvet, inquit, nos Cyprianus orationibus suis, in istius carnis

mortalitate tamquam in caliginosa nube laborantes, ut donante Domino quantum possumus, bona ejus imitemur. »

Leo serm. 3, de anniversario sue assumptionis : « Nunc, inquit, mandatum Domini pius Pastor (Petrus) exequitur, confirmans nos cohabitacionibus suis, et pro nobis orare non cessans, ut nulla tentatione superemur. » Et in serm. 4. de SS. Petro et Paulo : « Sicut, inquit, nos experti sumus, et nostri probavere majores, credimus atque confidimus inter omnes labores istius vite ad obtinendum misericordiam Dei semper nos specialium patronorum orationibus adjuvando. » His accedant omnia testimonia, qua affereamus pro sequenti conclusione ; nam qui dicunt Sanctos invocando, sine dubio fatentur eos orare pro nobis.

Probatur ultimo ex apparitionibus Sanctorum, qui aperte testati sunt, se orare pro nobis etiam in particulari. Scribit Eusebius lib. VI. histor. capite 3. S. Potamianum carnifici promisso, se cum ad Dominum pervenisset, aliquid ei boni imprestatum : deinde post tres dies a consummato martyrio carnifici per quietem apparuisse, atque ejus capituli coronam imposuisse, paulo post iuxta Martyris predictionem, et ipsum ex impio carnifice pium Christi Martyrem effectum.

Augustinus lib. de cura pro mortuis, cap. 16 : « Non solum, inquit, beneficiorum effectibus, verum etiam ipsis hominum aspectibus Confessorem apparuisse Felicem, cum a barbaris Nola oppugnaretur, audivimus non incertis rumoribus, sed testibus certis. » Alia id genus plurima vide apud Basilium in orat. de S. Mamante; Gregorium Nazianzenum oratione prima in Julianum, et oratione de S. Casario; Gregorium Nyssenum in vita Gregorii Neocaesariensis; Theodoren lib. V. histor. cap. 24. Evodium, et Lelianum de inventione, et miraculis S. Stephanii; Ambrosium in serm. de SS. Gervasio et Prothasio, et serm. 90. de S. Agnete; Prudentium hymno de S. Fructuoso; Paulinum natali octavo S. Felicis; Sulpitium in vita S. Martini, qui omnes auctores ante mille annos floruerunt.

Sanctos esse invocando.

Respondet Calvinus, non peti ejusmodi verbis auxilium a meritis Sanctorum, sed solum commemorari pactum, quod Deus eum Patriarchis fecerat de protegendi, et adjuvandi eorum posteris.

At solutio non satisfacit, nam et pactum Dei, et justitia Sanctorum simul commemorantur, ut patet ex Psal. CXXXI: *Memento Domine David, et omnis mansuetudinis ejus.* Et infra : *Propter David servum tuum non avertas faciem Christi tui.* Que verba Salomonis sunt orantis Deum per merita patris sui Davidis, jam defuncti, ut constat ex lib. II. Paralipom. cap. VI. Unde etiam lib. III Reg. cap. XV. dicitur : *Propter David dedit ei Dominus Deus sus lucernam in Hierusalem, ut susciret filium ejus post eum, eo quod fuisseisset David rectum in oculis Domini.* Et Daniel. III : *Ne auferas misericordiam tuam a nobis propter Abraham dilectum tuum, et Isaac servum tuum, et Israel sanctum tuum* (4). Et Moses Exod. XXXIV. Hierem. cap. XXXII. et alii, cum orabant Deum, initio dico solebant : *Deus, qui facis misericordiam in milibus his, qui diligunt te,* id est, qui propter justitiam Patrum miseraris sepe filiorum, quod erat implorare merita veterum justorum. Unde etiam B. Augustin. ques. 149. in Exod. sic ait : *Admonemur, inquit, cum merita nostra nos gravant, ne diligamus a Deo, relevari nos apud eum illorum merita posse, quos Deus diligit.* Idem docet Chrysostomus homil. 42. in Genes. et 27. in Matth.

Praterea in utroque Testamento saepe legimus, viventes a viventibus invocatos ; nam lib. I. Regum cap. VII. dicunt filii Israel ad Samuelem : *Ne cesses pro nobis clamare ad Dominum Deum nostrum, ut salve nos de manu Philistinorum.* Item Job ultimo : *Ite ad servum meum Job, ille orabit pro vobis.* Roman. XV. Paulus ait : *Obsecro vos, fratres, ut adjuvetis me in orationibus pro me ad Deum* (5). Idem repetit Ephes. VI; I. Thessal. V; II. Thess. III. Coloss. IV. et Hebr. XIII. ergo licet etiam nunc invocare eosdem Sanctos cum Christo regnantes. Nam si nunc non licet, vel quia nolunt ; et hoc non, cum sint majori charitate prediti, quam antea, et (ut loquitur Cyprianus serm. de mortalitate) de sua immortalitate securi, et de nostra in-

(1) Gen. XLVIII, 16. — (2) Job. V, 1; XIX, 21; XXXIII, 28; XV, 15; IV, 18. — (3) Exod. XXXII, 13. — (4) Psal. CXXXI, 1 et 10; III. Reg. XV, 4; Dan. III, 35. — (5) I. Reg. VII, 8; Tob. XLII, 8; Rom. XV, 30.